

TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ: FİZİKSEL, SOSYAL VE EKONOMİK SONUÇLARI

Aysun SARI*

ÖZET

"Göç: Genellikle yerleşmek amacıyla bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden başka bir ülkeye gitme eylemi" şeklinde tanımlandığında yalnızca fiziksel mekân değişimi olarak görülebilir. Göç olgusunun, göç türleri açısından ele alındığı takdirde, salt fiziksel mekân değiştirme eylemi değil; sosyal yapı değişiminin de bir göstergesi olduğu ortaya çıkacaktır.

Bu makalede asıl konu Türkiye'de iç göç hareketleridir. Bu konu çerçevesinde iç göçle ilgili yapılmış bazı araştırmalara, iç göç istatistiklerine, göç ve kentleşme ilişkilerine yer verildikten sonra Türkiye'de iç göçlerin, İstanbul'a olan belirgin yönelimi konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, İç Göç, Kentleşme, Sosyal Yapı, İstanbul.

ABSTRACT

"Migration: Generally going for purpose to settle one settlement to another settlement, one country to another country" Defined like this, it can be seen only changing physical place. The event taken up the kind of migration, it can be seen not only changing physical place, it's an indicator changing social structure.

In this article, the base subject is the internal migration in Turkey. For this subject, some research about internal migration, internal migration statistics, migration and urbanization connection, and clear direction of internal migration in Turkey to İstanbul are taken up.

Key Words: Migration, Internal Migration, Urbanization, Social Structure, İstanbul.

* Şehir Plancısı-İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Sosyal Yapı Sosyal Değişme Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

"Göç: Genellikle yerleşmek amacıyla bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden başka bir ülkeye gitme eylemi¹" şeklinde tanımlandığında yalnızca fiziksel mekân değişimi olarak görülebilir. Göç olgusunun, göç türleri açısından ele alındığı takdirde, salt fiziksel mekân değiştirme eylemi değil; sosyal yapı değişiminin de bir göstergesi olduğu ortaya çıkacaktır. Göçler coğrafi olarak iç göç ve dış göç; göçe karar verme açısından zorunlu göç ve gönüllü göç; göç eden insanların niteliklerine göre işgücü göçü ve beyin göçü olarak türlere ayrılmaktadır².

Bu makalede asıl konu Türkiye'de iç göç hareketleri ve yarattığı etkiler olduğu için, iç göçü Ruşen Keleş'e göre şöyle tanımlamak mümkündür: "Bir ülke içinde bölge, kent, kasaba ve köy gibi yerlerin birinden ötekine yerleşme amacıyla yapılan devinim."³ Ayrıca İlhan Tekeli göçü 'toplumsal uyum mekanizması'⁴ olarak görmekte ve bir toplumdaki ekonomik ve siyasi değişimlerin meydana getirdiği eşitsiz koşulların mekânı bir takım değişikliklere sürüklediğini söylemektedir.

Göç, fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik yaşam üzerinde etkiler bırakırken bir takım somut sonuçlara da yol açmaktadır. Fiziksel sonuçlar olarak gecekondulaşma; sosyo-kültürel sonuçlar olarak aile yapısında bozulma, aile içi şiddet, gruplaşma, çatışma; ekonomik sonuçlar olarak işsizlik örnek olarak sıralanabilir.

1. LİTERATÜRDE İÇ GÖÇ KONUSUNU ELE ALAN YAKLAŞIMLAR

İç göç konusu ile ilgilenmiş kişilerce öne sürülen yaklaşımlar, günümüzde üç başlık altında toplanmaktadır:

1. Fayda-maliyet yaklaşımı
2. İtici ve çekici güçler yaklaşımı
3. Seçkinlik yaklaşımı

¹ Ruşen KELEŞ, "Göç" Kent Bilimleri Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1998, s.58

² ITO, "Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı", İstanbul 2006

³ Ruşen Keleş, "İç Göç" Kent Bilimleri Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1998, s.63

⁴ İlhan TEKELİ, "Yerleşme Yapıları ve Göç Araştırmaları", A. Eraydın (Der.), Değişen Mekân, Dost Kitabevi Yayınları, s.68-84, Ankara; Zik. Suat ÇABUK, Kemal DEMİR ve Özge YÜKSEL, "Türkiye'de Göç Olgusu ve Metropoliten Nüfus Dinamikleri", 12. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi Bölge Bilimine Yeni Yaklaşımlar Bildiriler Kitabı, İstanbul 2007

Bu yaklaşımlar kısaca ele alınacak olursa;

1.1. Fayda-maliyet yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre birey göç etme kararını göç ettiği yerdeki koşulların kaldığı yere göre daha iyi olması durumunda vermektedir. Bu yaklaşımın öncüsü olarak T. W. Schultz gösterilebilir.⁵

1.2. İtici ve çekici güçler yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre birey bulunduğu yerin itici koşulları (işsizlik, tarım topraklarının azlığı, terör, kan davası vb.) ile göç etmek istediği yerin çekici koşulları (istihdam fırsatları, daha iyi yaşam kalitesi vb.) bir araya geldiğinde göç etme kararına varmakta, ayrıca iletici güçler (ulaşım ve iletişim) vasıtasıyla göç etmesi kolaylaşmaktadır. Bu yaklaşımın öncüleri olarak E. G. Ravenstein ve E. S. Lee gösterilebilir.⁶

1.3. Seçkinlik Yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre göç eden birey göç ettiği yerin en seçkin bireyi olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımın öncüleri olarak Simon Kuznets ve Dorothy Thomas gösterilebilir.⁷

2. İÇ GÖÇLER VE KENTLEŞME İLİŞKİSİ

İç göçler yönüne göre kırdan kıra, kırdan kente, kentten kente ve kentten kıra şeklinde olabilmektedir. En yaygın bilinen şekli olan kırdan kente göç sanayileşme süreci ile başlamış ve kentleşme olgusunun doğmasına yol açmıştır. Eş deyişle kentleşme sırtını ekonomik boyutuyla sanayileşmeye, toplumsal boyutuyla ise iç göçlere yaslamıştır.⁸

“Kentleşme: İşleyimleşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlararası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci.” Kentleşme, ekonomik ve sosyal olaylardaki bir takım değişimler, etkileşimler ile birlikte ortaya çıkmış ‘bir sonuç’¹⁰ olmakla birlikte sosyal yapı ve sosyal değişimin etkilendiği ‘bir

⁵ Fatih ÇELİK, “İç Göçler: Teorik Bir Analiz”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.14, 2005

⁶ Fatih ÇELİK, “İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.27, 2006

⁷ Fatih ÇELİK, “İç Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı ile Analizi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.14, 2005

⁸ Emre KONGAR, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul 1976

⁹ Ruşen KELEŞ, “Kentleşme” Kent Bilimleri Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1998, s.80

¹⁰ Muharrem EŞ ve Hamza ATEŞ, “Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, <http://www.isguc.org/ssk/kitap48/07.pdf>, 22 Aralık 2007

öge¹¹ olması nedeniyle ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşam içinde hem bağımlı hem de bağımsız bir değişkendir.

Kentleşme için üzerinde durulması gereken temel konu iktisadi faaliyetlerin nitelik olarak değişmesidir. Tarımdan sanayiye geçiş bu sürecin başlangıç noktası olmuştur. Bu süreç içindeki göçler ülkemiz koşullarında değerlendirildiğinde 1950-1980 yılları arasındaki iç göç hareketleridir.

1980 sonrasında meydana gelen ve günümüzde de devam eden kentten kentte göç hareketleri ise ağır sanayi kentlerinden kaynağını alarak belli bazı büyük kentler yönünde olmuştur. 1995-2000 yılları arasında toplam göçlerin %57,8'i kentten kente gerçekleşmiştir. Aynı dönem içinde kırdan kente göç ise %17,4 olarak belirlenmiştir¹². Burada kentleşme terimini kullanmaktan öte 'demografik kentleşme'¹³ terimini kullanmak yerinde olacaktır. 1965-2000 yılları arasındaki nüfus artış hızına ait geometrik ortalama %2,4 iken; kentleşme oranına ait geometrik ortalama %4,9 olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre; nüfus artışı %2'lik bir artış gösterdiği takdirde kentleşmedeki artış %5 olacaktır¹⁴.

Önümüzdeki yıllarda Türkiye'de kentleşme sürecinin metropolitenleşme şeklinde süreceği saptamasında bulunmak yanlış olmayacaktır. Çünkü; Türkiye'de metropoliten kentler¹⁵ 50 yıl içinde ülke nüfusunun %31'ine, kentsel nüfusun ise %47'sine hâkim; GSYİH'nin %51'ini üretir duruma gelmişlerdir¹⁶.

3. İÇ GÖÇLERİN COĞRAFİ VE EKONOMİK ANALİZİ

Türkiye şartlarında iç göçlerin, coğrafi mekân olarak başlangıç noktası ile ekonomik yapıdaki az gelişmişliğin mekânsal dağılımının ortak olduğu saptamasında bulunmak yanlış olmayacaktır. Konuyla ilgili araştırmalarda bulunmuş, bilgi toplamış, istatistikî sınıflandırma yapmış, söylemsel ve yazınsal

¹¹ Aynı eser

¹² TÜİK, İç Göç İstatistikleri

¹³ Fatih ÇELİK, "Türkiye'de İç Göçler: 1980-2000", [http://ibe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_22/6-%20\(87-109-%20syf.\)pdf](http://ibe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_22/6-%20(87-109-%20syf.)pdf), 22 Aralık 2007

¹⁴ Nilay EVCİL ve Vedia DÖKMECİ, "Türkiye'de Göç Eğilimlerinin Mekânsal, Demografik ve Zaman Açısından Analizi", 12. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi Bölge Bilimine Yeni Yaklaşımlar Bildiriler Kitabı, İstanbul 2007

¹⁵ Metropoliten kentler nüfusu 1-10 milyon arasındaki kentlerdir. Türkiye'de metropoliten kent olarak tanımlanan kentler; İstanbul, Ankara ve İzmir'dir

¹⁶ Suat ÇABUK, Kemal DEMİR ve Özge YÜKSEL, "Türkiye'de Göç Olgusu ve Metropoliten Nüfus Dinamikleri", 12. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi Bölge Bilimine Yeni Yaklaşımlar Bildiriler Kitabı, İstanbul 2007

olarak ifade edilmiş tüm metinlerde az gelişmişlik ifadesi, doğu-batı ayrımı hep yapılmıştır. Burada ifade dilmek istenen de benzer bir durumdur ve bilinen gerçeği sayısal veriler ışığında dillendirmektir. Coğrafi olarak iç göçlerin analizi konusu mekânsal olarak yer değiştirmenin yönünü, ekonomik olarak iç göçlerin analizi konusu ise; iç göçlerin önünü açan en önemli gerekçenin yani bölgelerarası gelir dağılımındaki eşitsizlik olduğu gerçekliğini vurgulamaktır.

3.1. Coğrafi Olarak İç Göçler

Türkiye İstatistik Kurumu'ndan edinilen göç verilerinde göç dönemleri 1975-1980, 1980-1985, 1985-1990 ve 1995-2000 yılları olarak sınıflandırılmıştır. Her göç dönemi için net göç hızı en az ve en fazla olan iller dikkate alınmıştır.

• 1975-1980 Dönemi:

Bu dönemde en fazla göç veren iller Kars(%11,3), Tunceli(%9,3), Gümüşhane(%8,6), Bitlis(%8,1), Ağrı(%8,0) ve Sivas(%7,5) iken, en fazla göç alan iller Kocaeli(%11,2), İzmir(%7,3), İstanbul(%7,3), Bursa(%6,1) ve İçel(%5,7)'dir¹⁷. En fazla göç Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgesinden çıkmakta, göçün yönü en fazla Marmara Bölgesi'ne doğru olmaktadır.

Harita 1: 1975-1980 yılları arasında en fazla göç alan ve en fazla göç veren illerin dağılımı.

¹⁷ TÜİK, a.g.e.

• **1980-1985 Dönemi:**

Bu dönemde en fazla göç veren iller Tunceli(%12,3), Kars(%7,7), Erzurum(%6,4), Sivas(%5,4), Gümüşhane(%5,4) ve Ağrı(%5,3) iken, en fazla göç alan iller Kocaeli(%6,7), İstanbul(%6,0), İçel(%5,6), İzmir(%4,1) ve Bursa(%4,1)'dir¹⁸. En fazla göç Doğu Anadolu Bölgesi'nden çıkmakta; göçün yönü en fazla Marmara Bölgesi'ne doğru olmaktadır.

Harita 2: 1980-1985 yılları arasında en fazla göç alan ve en fazla göç veren illerin dağılımı

• **1985-1990 Dönemi:**

Bu dönemde en fazla göç veren iller Kars(%16,3), Tunceli(%15,3), Siirt(%14,0), Gümüşhane(%13,5), Bayburt(%13,3), Erzurum(%11,3), Sivas(%10,5), Muş(%10,0), Artvin(%9,8), Ağrı(%9,5) ve Erzincan(%9,3) iken; en fazla göç alan iller Kocaeli(%10,8), İstanbul(%10,7), Antalya(%8,9), İçel(%6,8), İzmir(%6,3) ve Bursa(%6,1)'dir¹⁹. En fazla göç Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nden çıkmakta, göçün yönü en fazla Marmara ve Akdeniz Bölgesi'ne doğru olmaktadır. Bu dönemde doğu illerinde net göç hızının artı değere ulaştığı tek il Batman'dır. Bunun sebebi olarak bu bölgedeki petrol kaynağı gösterilmektedir.

¹⁸ TÜİK, a.g.e.

¹⁹ TÜİK, a.g.e.

Harita 3: 1985-1990 yılları arasında en fazla göç alan ve en fazla göç veren illerin dağılımı

• *1995-2000 Dönemi:*

Bu dönemde en fazla göç veren iller Ardahan(%10,6), Bartın(%8,6), Sinop (%7,5), Siirt (%7,5) ve Zonguldak (%7,3) iken, en fazla göç alan iller Tekirdağ (%9,6), Muğla (%7,0), Antalya (%6,4), Bilecik (%5,7) ve İstanbul (%4,6)'dur²⁰. En fazla göç Karadeniz Bölgesi'nden çıkmakta, göçün yönü en fazla Marmara ve Akdeniz Bölgesi'ne doğru olmaktadır. Bu dönem içinde 1975'ten 1990 yılına kadar sürekli en fazla göç veren iller arasında yer alan Kars ili bulunmamaktadır. Bunun en belirgin sebebi, Ardahan'ın 1992 yılında Kars'tan ayrılarak il statüsüne geçmiş olmasıdır. Eş deyişle, 1975-1990 yılları arasında Kars'tan çıkan nüfus, Kars iline bağlı Ardahan'dan göç etmektedir.

Harita 4: 1995-2000 yılları arasında en fazla göç alan ve en fazla göç veren illerin dağılımı

²⁰ TUIK, a.g.e.

3.2. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsılının Dağılımı

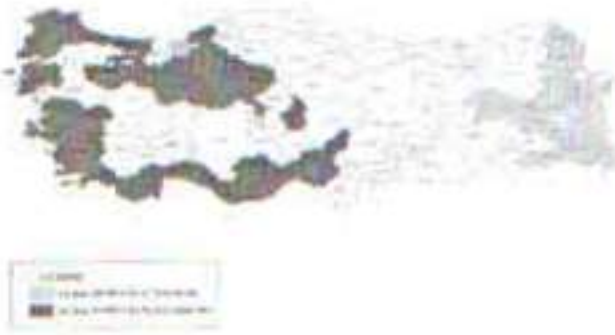
Türkiye İstatistik Kurumu'ndan edinilen kişi başına düşen GSYİH dönemleri 1987-1990, 1990-1995, 1995-2000 ve 2001 yılları olarak ele alınmıştır. Her dönem için kişi başına düşen GSYİH en az ve en fazla alan iller gösterilmiştir.

Harita 5: 1987-1990 yılları arasında kişi başına düşen GSYİH durumu.

Harita 6: 1990-1995 yılları arasında kişi başına düşen GSYİH durumu.

Harita 7: 1995-2000 yılları arasında kişi başına düşen GSYİH durumu.

Harita 8: 2001 yılında kişi başına düşen GSYİH durumu.

Kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla 1987-2001 yılları arasında beklenildiği üzere doğu illerinde daha az, batı illerinde daha yüksektir. Bölgeler arası dengesizliğin ekonomik yönü bu şemalardan okunabilmektedir.

4. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ EĞİLİMLERİ ÜZERİNE YAPILMIŞ BAZI ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde çeşitli bölge ve yörelerde iç göç eğilimlerini gösteren çeşitli çalışmalar incelenmiştir. İncelenen bu çalışmalar arasında:

1. 2007 yılında 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi Bildirisi olarak sunulan "*Türkiye'de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması*"
2. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 2006 yılında yapılmış olan "*Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*"
3. 2005 yılında Hacettepe Üniversitesi dergisinde yayınlanan "*Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği*"
4. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun 1997 yılında yapmış olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Terörden Kaynaklanan Göçlerin Aile Yapısına Etkileri araştırmasının bulgularının kullanıldığı "*Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Terörün Neden ve Sonuçları*" çalışmaları bulunmaktadır.

4.1. Türkiye'de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması²¹

Bu çalışma Ağrı Alt Bölgesi'nde bulunan Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma için 9 tane hipotez öne sürülmüş ve sonuçta bu hipotezlerden 5'i kabul edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen ilginç sonuçlar olarak kadınların göç eğiliminin erkeklerden daha fazla olduğu, köy doğumlulara göre il doğumluların göç etme düşüncesinin daha fazla olduğu, eğitim düzeyi arttıkça, çalışan gruplar içerisine dahil olanların iş memnuniyeti azaldıkça, yaşam memnuniyeti azaldıkça, sosyal güvence imkânlarının azlığı sebebiyle ve devletin yeterince ilgilenmediğini düşünenler arttıkça göç etme düşüncesinin arttığı görülmekte; yaş arttıkça,

²¹ Kerem KARABULUT ve Dilek POLAT, "Türkiye'de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması", 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi Bildirisi, Malatya 2007

bölgedeki ikamet süresi arttıkça, hanedeki kişi sayısı arttıkça ve çocuklarının aile bütçesine katkısı varsa göç etme düşüncesinin azaldığı görülmektedir.

Ağrı Alt Bölgesinde göçün öncelikli sebepleri arasında eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, sosyal faaliyetlerin azlığı, iklim şartlarının zorluğu ve daha iyi iş bulma olanaklarının varlığı gösterilmiştir. Alt bölgenin içinde yer alan iller itibariyle göç etme düşüncesini arttıran gerekçeler açısından konuya eğilinildiğinde; Ağrı'da maddi imkânsızlıklar, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, sosyal faaliyetlerin azlığı, terör, iklim şartlarının zorluğu sebebiyle göç, en çok bahsi geçen sebepler arasındadır. Kars'ta en önemli sebep olarak iklim şartlarının zorluğu gösterilmiştir. Iğdır'da en önemli göç etme sebebi, aile içi geçimsizlikler olarak öne çıkmaktadır. Ardahan'da ise; şehirden gitme düşüncesi, daha iyi bir iş bulmak, sosyal faaliyetlerin azlığı, aile içi geçimsizlikler, akrabaların göç etmiş olması, komşularla yaşanan huzursuzluklar ve iklim şartlarının zorluğu olarak sıralanmıştır.

4.2. Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması²²

Çalışma, 14 ilde 1984 ve sonrasında yaşanan göç olaylarını incelemek amacıyla 'göç etmiş ve geri dönmüş' veya 'göç etmiş ve geri dönmemiş' nüfus üzerinde yapılmıştır.

Göç veren iller; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki 14 ilden oluşmaktadır. Bu iller Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van'dır. Yoğun göç alan iller; göç veren 14 ilden en fazla göç almış olan 10 ildir. Bu iller İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Bursa, Antalya, Malatya, Manisa ve Kocaeli'dir.

Çalışmaya göre nüfusun %64,7'sinin yaşamları boyunca en az bir kez göç etmiştir. Toplam nüfusun ortalama göç sayısı 1,2'dir. Toplam göçlerin yaklaşık %58'i ise son yirmi yılda gerçekleşmiştir. Güvenlik nedeniyle terk edilen yerleşim yerine yapılan geriye göçler son on yılda yoğunlaşmıştır (%81,4). Göç eden nüfusun %61,3'ü 15-29 yaş grubunda yer almaktadır. Göç etme nedenleri olarak nüfusun %43,5'i ailevi nedenleri göstermiştir. Göçün yöneldiği yerleri tercih nedeni göç etme nedenleriyle hemen hemen aynıdır. 1986-1995 yılları arasında en fazla güvenlik nedeniyle, 1996-2005 yılları arasında ise; en çok

²² Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, "Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması" Ankara 2006

ailevi nedenlerle göç edilmiştir. Güvenlik nedeniyle göç eden %1,8'lik kesimin içinden yaklaşık yarısı geldiği yere geri dönmek istemektedir.

Göç eden nüfusun yaklaşık yarısı göç ederken birikimlerini kullandığını, bunların içinde de en fazla hayvanları satılmasını beyan etmişlerdir. Her 10 göçten 1'i göç etmesinin hemen ardından iş bulabilmiştir. Çünkü iş bulma süreci genelde 1 ay kadar sürmektedir. İş bulana kadar hane halkı geçimini borç alarak sürdürmektedir.

4.3. Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği²³

Diyarbakır örneği olarak hazırlanmış olan bu araştırma 1990–2003 yılları arasında, kırsal kesimden Diyarbakır kent merkezine göç edenlerin kentleşme sürecini ve ekonomik durumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Yapılan çalışmada yerleşiklerin temel nitelikleri için, gecekondu semtlerinde yaşayanlarda Türkiye'nin diğer büyük kentlerinde görülen ve nöbetleşe yoksulluk adı verilen ilişki sisteminin bulunmadığı ve gecekondu bölgelerinin tampon kurumdan ziyade sefalet bölgesi olduğu tespitlerinde bulunulmuştur. Kırdan kente göç eden nüfus çalışma yaşamının dışında kalmış ve kentin 'kalıcı yoksulları' haline gelmişler ve bu nedenle artık bu gecekondu semtleri kentleşme için bir geçiş alanı olmaktan çıkmıştır.

Kırsal kesimden Diyarbakır kent merkezine göç edenlerin ifade ettikleri göç sebepleri güvenlik (%37,5), çocukların eğitimi (%22) ve iş arama-bulma (%21,5) olarak belirlenmiştir. Göç etmiş olan nüfusun yaklaşık yarısı 1990–1995 yılları arasında kırdan kente gelmiştir. Göç edenler arasında 1990–1995 yılları arasında göç etmiş olan nüfus kentsel yaşamdan memnun değil; ancak geri dönmek de istememekte, 1996–2000 yılları arasında göç etmiş olan nüfus kentsel yaşamdan memnun ancak, geri dönmek istemekte ve 2000'den sonra göç etmiş olan nüfus kentsel yaşamdan çok memnun olduğunu beyan etmektedir. Geri dönmek istemeyenler arasında ailevi nedenlerle, çocuklarının eğitimi içi ve kan davası sebebiyle gelenler bulunmakta, güvenlik nedeniyle ve iş bulma amaçlı gelenlerin çoğunluğu geri dönmek istemektedir. Geri dönmek isteyenlerin çoğunluğunu erkek nüfus oluşturmaktadır. Pek çok olumsuz

²³ Rüstem ERKAN ve Mâzhar BAĞLI, "Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.22 2005

koşullara rağmen; kadınların kentte kalma isteği daha fazladır. Çünkü; kadınlar kırsal alanlara nispeten kentte daha rahat bir yaşama kavuşmuşlardır.

4.4. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Terörün Neden ve Sonuçları²⁴

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde terör kaynaklı zorunlu göç etme durumu 1983 yılından önce %7 düzeyinde iken; 1983-1990 yılları arasında %64,5'e yükselmiş ve bu artış 1993 yılına kadar sürerek %83,4'e ulaşmıştır. 1994 yılından itibaren ise terörden kaynaklanan zorunlu göç oranı azalmaya başlamış, 1997 yılında %28'e düşmüştür.

Harita 9: Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde terörden kaynaklı göçün illere dağılımı

Doğu ve Güneydoğu bölgesinde terör nedeniyle göçe maruz kalan il sayısı 15'tir. Bunların içinde Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Siirt ve Batman kendi bölgeleri için bir çekim merkezidir. Ancak bu illeri tercih etmeyen göçmenler Ege ve Akdeniz bölgelerinin sahil kentlerine gitmektedir.

²⁴ Mustafa AKSOY, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Terörün Neden ve Sonuçları", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C. 1, 2004
Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Terörden Kaynaklanan Göçlerin Aile Yapısına Etkileri (1997), <http://www.aile.gov.tr/tr/?Sayfa=Arastirma#15>, 22 Aralık 2007

Geri dönüş isteği ile ilgili görüşülen kişilerce %59,3 oranında "Hayır" cevabı alınmıştır. Öte yandan, kişileri göç etmeye zorlayan sebeplerin ortadan kalkması/kaldırılması durumunda geri dönme isteklerinde bir değişiklik olmayanların oranı %41,3 ile önemli bir oranda kalmıştır. Her şekilde geri dönmeyi istemeyenlerin öne sürdüğü gerekçeler ise; buldukları yerde düzenlerini kurmuş olmaları (%24,3) ve iyi bir işe sahip olmaları (%12,8) olarak sıralanmaktadır.

Göç etmiş olan kişilerin kültürel kimlikleri de incelenmiştir. Buna göre %60,1'i Kurmança'yı, %23,1'i Zazaca'yı, %7,2'si Arapça'yı ve %5,3'ü Türkçe'yi anadilleri olarak göstermişlerdir. Ancak evde en çok konuşulan dil ile belirtilen anadil arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Eş deyişle, evde en çok Kurmança (%50,5), Türkçe (%33,2) ve Zazaca (%12,8) konuşulmaktadır. Ailede Türkçe bilmeyenlerin çoğunluğunu yaşlılar ve kadınlar oluşturmaktadır.

Çalışmada yer alan kişilerin %29,1'i kendisini Kurmanç olarak, %28,9'u Kürt ve %19,8'i Türk olarak görmektedir. Eş deyişle, anadil hususunda çalışmaya katılanların yaklaşık %90'ı Kurmança, Zazaca ve Arapça'yı göstermesine karşılık; önemli bir kesim kendisini köken olarak Türk kabul etmektedir.

Devletten beklentiler konusunda yöre halkı terörün dayandığı siyasi beklentilerden uzak olarak iş imkânlarının artırılması (%50,6), can güvenliği (%25,9) ve eğitim, sağlık, altyapı gibi yaşam kalitesi göstergelerinin iyileştirilmesi (%16,8) şeklindedir.

5. İÇ GÖÇLERİN YÖNÜ İSTANBUL

İstanbul'a yönelik göçler gönüllü ve zorunlu göçler şeklinde gerçekleşmiş ve gönüllü göçler üç dalga halinde kent mekânını ve sosyal yapıyı şekillendirmiştir. İlk göç dalgası, 1950-1960 yılları arasında bekâr erkek göçü şeklinde gerçekleşmiş ve ilk gecekondular bu dönemde yapılmıştır²⁵. Bu dönemde kente gelen nüfusun artık kentlileştiği kabul edilmektedir. İkinci dalga, 1960'lar ile 1980'lere kadar olan dönemde gerçekleşen aile göçüdür. Bu dönemde de gecekondular göçle gelen nüfusun kente yerleşme mekânları olma

²⁵ ITO, "Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı", İstanbul 2006 ve Fikret ADAMAN ve Çağır KEYDER, "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondular ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma" http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf, 22 Aralık 2007

özelliğini sürdürmektedir. Gönüllü göçlerin devam ettiği üçüncü dönem, 1980–1990 yılları arasına tarihlenmektedir. Bu dönem kırdan kente göçten ziyade kentten kente göçün gözlemlendiği göç dönemidir. Kent mekânında artık yeni gecekondular yapılmamakta, mevcutlarının satışı veya kiraya verilmesi söz konusu olmaktadır. 1990 yılından sonra İstanbul'a doğru olan göçler özellikle terör kaynaklı zorunlu göçler olarak gerçekleşmektedir²⁶. Gelen bu nüfus kent mekânında tarihi merkezleri ve çöküntü mahallelerini yer seçmektedir.

Tablo 1: İstanbul'un yıllara göre aldığı ve verdiği göç dağılımı

Aldığı Göçler			Verdiği Göçler		
1980–1985:	1985–1990:	1995–2000:	1980–1985:	1985–1990:	1995–2000:
Ankara (%7)	Kars (%6) Sivas (%5,3)	Ankara (%5,3)	Ankara (%8)	Kocaeli (%9) Ankara (%7)	Ankara (%6)
Sivas (%5)	Ankara (%4,5) Tokat (%4)	Samsun (%4)	Kocaeli (%7)	İzmir (%5)	Kocaeli (%5)
Kars (%4,5)	Ordu (%3,5) Trabzon (%3,5)	Tokat (%3,5)	Bursa (%4,5)	Tekirdağ (%4)	İzmir (%5)
Giresun (%4)	Erzurum (%3,5)	Kocaeli (%3,5)	İzmir (%4)	Bursa (%4)	Bursa (%4)
Kastamonu (%3,5)	Giresun (%3,5)		Tekirdağ (%3,5)	Antalya (%4)	Antalya (%4)
Ordu (%3,5)	Samsun (%3,3)	Ordu (%3,5)			
Samsun (%3,1)	Kastamonu (%3,1)	İzmir (%3)			

İstanbul 1980 yılından 2000 yılına kadar en fazla göçü Ankara, Kars, Ordu ve Samsun'dan alırken; İstanbul'dan göç edenler en fazla Ankara, Kocaeli, İzmir ve Antalya'yı tercih etmektedir²⁷. Eş deyişle, İstanbul'a yönelik göçler doğu illerinden yani gelişmemiş illerden, İstanbul'dan göç batı illerine ve sahil kentlerine doğru gerçekleşmektedir.

²⁶ Aynı eser

²⁷ İTO, "Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı", İstanbul 2006

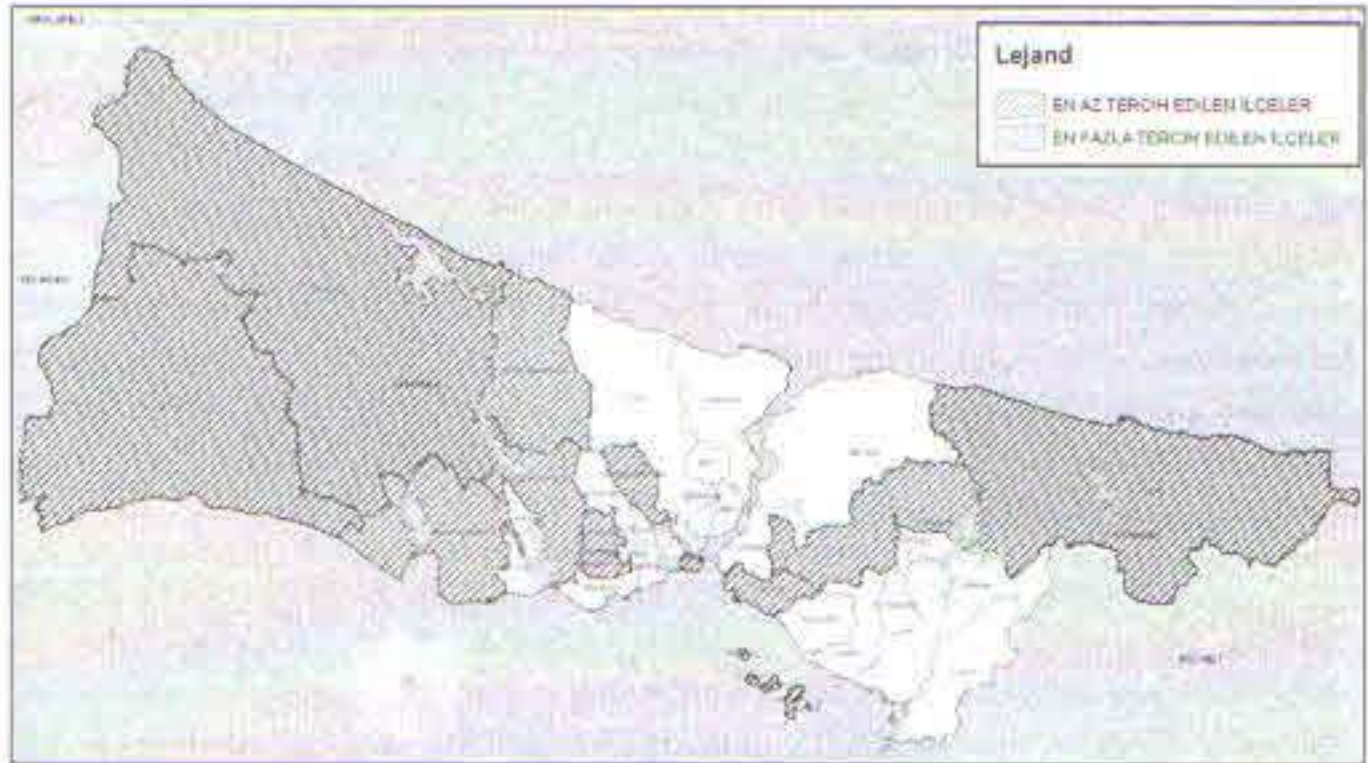
Harita 10: 1980-1985 yılları arası İstanbul göç durumu

Harita 11: 1985-1990 yılları arası İstanbul göç durumu

Harita 12: 1995-2000 yılları arası İstanbul göç durumu

Harita 13: İstanbul'a 1995-2000 yılları arasında göç eden nüfusun ilçeleri tercih durumları

Yukarıdaki şemaya göre İstanbul'a göç eden nüfusun yaklaşık yarısı Gaziosmanpaşa (%7), Bağcılar (%7), Küçükçekmece (%6,5), Büyükçekmece (%6,5), Ümraniye (%6), Kadıköy (%5), Bahçelievler (%5) ilçelerine yerleşmektedir²⁸. İstanbul'un batı yakası göçmen nüfus için öncelikli tercih mekânıdır.

SONUÇ

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve fiziksel yapısı kırdan kente ve kentten kente olagelen göç sürecini kaldıramadığı için özellikle İstanbul gibi büyük kentlerde kentleşme süreci 'aşırı kentleşme', 'sağlıksız kentleşme', 'çarpık kentleşme'²⁹ gibi ifadelerle anılmaktadır. Fiziksel yapı bu şekilde ifade edilirken, sosyal yapıda da göç etmiş insanlar; kırsal kent arasına sıkışmış, ne kentli olabilmiş ne de tam anlamıyla kırsal özelliğini koruyabilmiş bireyler olarak görülmektedir. Kentsel yaşamdan bu şekliyle dışlanmış bireyler kentte hemşeri örgütlenmesi, hemşeri mahalleleri, gecekondulaşma gibi sosyal uyum mekanizmaları geliştirerek kentte kendilerine fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam alanları oluşturmuşlardır.

Tüm bunlarla birlikte göç istihdam ve kentsel işgücü, ücretler, kent mekânı, kent yönetimi ve kentin kültürel yapısı üzerinde etkilere de sebep olmaktadır³⁰. Göç eden nüfus, ucuz emek ve yüksek işgücü sunucusu olarak görülmekte; bu da ücretler düzeyini düşürmektedir. Yoğun göç, kentte eğitim, sağlık ve altyapı gibi kent yönetimince kentte yaşayan her birey için karşılanması gereken hizmetlerin yeterli seviyede karşılanamamasına yol açmaktadır. Göç eden nüfus ne kentli ne de köylü olabildiği kentte, çeşitli kültürel çatışmalar yaşamaktadır. Kentin fiziksel mekânında göçün izleri, kentin dağılık büyümesine sebep olduğu için konut sorunu, gecekondu, arsa spekülasyonu olarak izlenmektedir.

Göç konusunda genel bir ülke politikası olması gereken, ancak hemen hemen her yerde her zaman telaffuz edildiği halde bir türlü hayata geçirilemeyen temel sorun; bölgeler arası dengesizliğin giderilememesi ve çok merkezli büyüme anlayışının uygulanamamasıdır. Bölgeler arası dengesizlik, bölge kaynaklarının yeterli derecede kullanılmamasından ileri gelmektedir.

²⁸ ITO, a.g.e.

²⁹ Muharrem ES ve Hamza ATEŞ, a.g.e.

³⁰ Sevinç Bahar YENİGÜN, "Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri", Gazi (Üniversitesi) Fen Bilimleri Dergisi, C.18, 2005

Alınması gereken tedbirler bizzat konunun kendisini içeren göç ile ilgili olarak, göç edilen yörede göçe zorlayan nedenleri ortadan kaldırmak ve kentten veya kırdan büyük kentlere göçün önüne geçmek maksadıyla, kırsal alanlardan ona yakın kentsel merkezlere göçün özendirilmesi olmalıdır³¹. Diğer yönüyle ülke genelini kapsayan tedbirler arasında kaynakların etkin ve adaletli bir biçimde dağıtımını gerçekleştirilmeli, geri kalmış yörelere yatırımlar ağırlık kazandırılmalı ve tespit edilen bazı büyüme noktalarına yatırımlar yoğunlaştırılmalıdır³².

KAYNAKÇA

- ADAMAN, Fikret ve KEYDER, Çağlar. "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma" http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf, 22 Aralık 2007
- AKSOY, Mustafa, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Terörün Neden ve Sonuçları", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.1, 2004
- ÇABUK, Suat, DEMİR, Kemal ve YÜKSEL, Özge, "Türkiye'de Göç Olgusu ve Metropolitan Nüfus Dinamikleri", *12. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Plânlama Kongresi Bölge Bilimine Yeni Yaklaşımlar Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2007
- ÇELİK, Fatih, "İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.27, 2006
- _____, "İç Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı ile Analizi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, 2005
- _____, "Türkiye'de İç Göçler: 1980-2000", [http://she.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_22/6-%20\(87-109.%20syf.\)pdf](http://she.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_22/6-%20(87-109.%20syf.)pdf), 22 Aralık 2007
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Terörden Kaynaklanan Göçlerin Aile Yapısına Etkileri (1997), <http://www.aile.gov.tr/tr/?Sayfa=Arastirma#15>, 22 Aralık 2007
- DPT, Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001
- ERKAL, Mustafa E., *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, İstanbul 2006
- ERKAN, Rüstem ve BAĞLI, Mazhar, "Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.22 2005
- ES, Muharrem ve ATEŞ, Hamza, "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", <http://www.isguc.org/ssk/kitap48/07.pdf>, 22 Aralık 2007

³¹ DPT, Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001

³² Mustafa E. ERKAL, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, İstanbul 2006

- EVCİL, Nilay ve DÖKMECİ, Vedia, "Türkiye'de Göç Eğilimlerinin Mekânsal, Demografik ve Zaman Açısından Analizi", **12. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Plânlama Kongresi Bölge Bilimine Yeni Yaklaşımlar Bildiriler Kitabı**, İstanbul 2007
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, "Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması" Ankara 2006
- ITO, "Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı", İstanbul 2006
- KARABULUT, Kerem ve POLAT, Dilek, "Türkiye'de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması", **8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi Bildirisi**, Malatya 2007
- KELEŞ, Ruşen, **Kent Bilimleri Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1998
- KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul 1976
- TEKELİ, İlhan, "Yerleşme Yapıları ve Göç Araştırmaları", A. Eraydın (Der.), *Değişen Mekân*, Dost Kitabevi Yayınları, s.68-84, Ankara, Zik. ÇABUK, Suat, DEMİR, Kemal ve YÜKSEL, Özge, "Türkiye'de Göç Olgusu ve Metropolitan Nüfus Dinamikleri", **12. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Plânlama Kongresi Bölge Bilimine Yeni Yaklaşımlar Bildiriler Kitabı**, İstanbul 2007
- TUIK, İç Göç İstatistikleri
- YENİGÜN, Sevinç Bahar, "Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri", *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, C.18, 2005